

Forskardebatten kring 1809 års regeringsform

– Till frågan om grundlagens härkomst

Inledning

Då Gustaf IV Adolf i mars 1809 avsattes genom en statskupp, blev den kanske viktigaste följden härav att Sverige begåvades med ett nytt statsskick i form av 1809 års regeringsform. Härmed gjorde man slutgiltigt upp räkningen med det gustavianska enväldet, och sökte i stället åstadkomma maktbalans mellan konung och ständer. Vid tidpunkten för revolutionen befann sig det svenska riket i en mycket prekär ekonomisk, inrikespolitisk och utrikespolitisk situation. Framför allt var landet invecklat i ett hopplöst trefrontskrig som hotade att sluka alla resurser. Ryssland vägrade emellertid att fredsförhandla med något annat än en laglig regering, varför det var av största vikt att snabbt lösa problemet med statsstyrelsen. Den nya konstitutionen tillkom alltså under hård tidspress, vilket resulterat i att sammanträdesprotokoll och liknande förarbeten till densamma så gott som helt saknas. Trots att 1809 års regeringsform således tillkom under omständigheter ägnade att ge den karaktär av provisorium,¹ kom detta lagverk att bestå i 165 år, och då den år 1974 ersattes med en ny regeringsform, hade den hunnit bli världens näst äldsta grundlag. (Endast den amerikanska var äldre.)

1809 års regeringsform (RF) har blivit föremål för en livlig debatt, både vad avser dess ursprung (källor och influenser) och dess tolkning. Det är denna vetenskapliga diskussion som här nedan skall skildras. Debatten har i hög grad hämtat sin näring ur det faktum att auktoritativa förarbeten saknas.¹ Tvisteämnen, liksom de olika ståndpunkterna, har varit åtskilliga. Debatten har dock huvudsakligen rört tre frågor; dels vilken betydelse konstitutionsutskottets sekreterare Hans Järta haft för lagverkets utformning, dels vem av konungen respek-

tive ständerna som enligt RF hade det avgörande inflytandet över statsfinanserna, samt dels, och framför allt, om och i vad mån utländsk författningsdoktrin hade influerat lagstiftarna. Enligt den traditionella uppfattningen vilade grundlagen helt på nationell grund och låg i linje med tidigare svensk författningsutveckling. Många senare forskare har emellertid sökt påvisa i hur hög grad den svenska regeringsformen påverkats av utländska författningar och utländsk statsteori (främst Montesquieus makt-delningslära²). Längre ansåg man att sekreterare Järta ägt ett avgörande inflytande på konstitutionens tillblivelse och utformning. Enligt den äldre synen var det dessutom konungen, ej ständerna, som huvudsakligen ägde besluta om statsmedlens användning. Mot båda dessa uppfattningar har senare forskning polemiserat.

Emedan en överväldigande mängd litteratur gör det omöjligt att allsidigt belysa hela debatten kring 1809 års regeringsform, skall denna uppsats koncentreras på frågan om grundlagen huvudsakligen haft ett utländskt eller inhemskt ursprung. Detta spörsmål är av störst intresse, för det första därför att ingen större enighet har kunnat nås i takt med att källmaterial upptäckts och utforskats. Snarare har utvecklingen gått mot en allt skarpare polemik, även om det också finns forskare som intagit en mer nyanserad hållning. För det andra hänger de olika debattörernas inställning till regeringsformens genesis nära samman med de politiska och vetenskapsteoretiska uppfattningar de i övrigt omfattar. Syftet med föreliggande arbete är alltså att redogöra för och analysera forskardebatten kring frågan om 1809 års regeringsform utformades huvudsakligen på grundval av svensk författningstradition, eller om utländsk doktrin i stället hade ett bestämmande inflytande. Härvidlag skall även de enskilda forskarna skärskådas, i syfte att utröna om och i vad mån deras politiska och vetenskapsteoretiska åskådningar påverkat hur de tolkat RF.

Den fortsatta framställningen kommer att disponeras enligt följande. Inledningsvis ges en kortare introduktion till ämnet, främst avseende RF:s tillkomstshistoria och huvudprinciper. Framställningens tyngdpunkt ligger på del II där först riktlinjerna för debatten drages upp,

varpå de olika forskningsriktningarna behandlas i kronologisk ordning. I konklusionen förs en avslutande diskussion kring de olika skolbildningarna, forskarnas ståndpunkter och bevekelsegrunder, samt vilka resultat debatten eventuellt kan ha frambringat.³

I. Bakgrund

1. Kring tillkomsten av 1809 års regeringsform

Då 1809 års revolution genomfördes hade kuppmakarna inget gemensamt politiskt program. Bakom omvälvningen stod stora delar av byråkratin och officerskåren. Bland de oppositionella utkristalliserades olika fraktioner med olika handlingsalternativ. Dels en mer konservativ bestående av de högsta ämbetsmännen, bland andra riksdrots Trolle-Wachtmeister och landshövding Anders af Håkanson. Det var dessa män som hade tagit makten efter statsvälvningen. Dels en annan, radikalar, falang som leddes av L. A. Mannerheim, Hans Järta och A. G. Silfverstolpe. På den Mannerheimska fraktionens huvudprogram stod en ny konstitution samt att alla Gustaf IV Adolfs arvingar borde uteslutas från tronföljden. Denna mening segrade också på den riksdag som hölls den 10 maj. I stället skulle Gustaf IV Adolfs farbror, hertig Carl, bli kung.

Den mest brådskande angelägenheten var emellertid utarbetandet av en ny konstitution så att man kunde få fred i riket. Till den ändan tillsattes en författningskommitté. Kommittén blev i praktiken en enmansutredning utförd av Anders af Håkanson. Denne tog även hänsyn till synpunkter från liberalt sinnade kretsar. En ledstjärna vid grundlagsskrivandet var att man ville skapa balans mellan ständernas respektive kungens maktområden. Både frihetstidens ständervälde och det gustavianska enväldet tjänade härvid som varnande exempel. Författningskommitténs arbete utmynnade i det så kallade "Håkansonska förslaget". Lagförslaget byggde på maktindelningens principer, men där fanns emellertid även inslag av "gustaviansk maktkoncentration", bland annat i form av ett

hemligt utskott med stora finansiella befogenheter, där kungen skulle vara ordförande. De konservativas tanke var att riksdagen först skulle erkänna hertig Carl som kung i kraft av sin arvsrätt, och därefter ta ställning till författningsförslaget. Om detta senare förkastades skulle Gustav III:s grundlagar fortfarande att vara i kraft.

I syfte att frammana offentlig debatt i författningsfrågan, infördes tryckfrihet våren 1809, vilket resulterade i att en mängd broschyrer och småskrifter författades och trycktes. Mest betydelsefull för den konstitutionella debatten blev riddarhussekreterare A. G. Silfverstolpes skrift "Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen?". Som titeln antyder förespråkades här ett statskick som omfattades av det allmänna rättsmedvetandet. Det var enligt Silfverstolpe ej möjligt att genomföra reformer på basis av den bildade elitens uppfattningar, utan gemene mans åsikter måste bli bestämmande. Däremot borde lagstiftaren förbehålla sig rätten att ändra grundlagen i takt med att en högre grad av upplysning bredde ut sig. Av detta skäl var det ej möjligt att genomföra den liberala författning som han själv och hans meningsfränder skulle önska sig.

Håkansons ovan nämnda förslag till regeringsform väckte hårt motstånd. Riksdagen opponerade sig både på formella och materiella grunder. För det första var man emot tillvägagångssättet att först välja kung och sedan anta konstitutionen, ty på så vis skulle monarken kunna skaffa sig inflytande över den senare. Av Hans Järta lanserades i stället slagordet "konstitution först, kung sedan". För det andra ansåg ständerna att det Håkansonska förslaget var alltför konservativt. Framför allt var det monarkens stora befogenheter i finansiella frågor som man vände sig emot. Riksdagen borde ej enbart ha beskattningsmakten i sina händer, utan även ha rätt att besluta om statsmedlens användning.

Då det Håkansonska förslaget ej blev antaget, drog sig den konservativa gruppen kring detta tillbaka. I stället tillsattes den 12 maj ett konstitutionsutskott bestående av de mer radikala krafterna, sedermera kallade "1809 års män". I utskottet ingick 6 adliga ledamöter (bland annat

den nyss nämnde Silfverstolpe), samt tre personer från vart och ett av de andra stånden. L. A. Mannerheim blev dess ordförande och Hans Järta dess sekreterare. Gruppen präglades av kompromissvillighet och man lät det Håkansonska förslaget ligga till grund för den nya regeringsformen. Då tidsutdräkten redan blivit alltför lång, gjorde utskottet sitt yttersta för att påskynda arbetet. Som en följd härav fördes inget diskussionsprotokoll, varför eftervärlden blivit berövad insyn i vilka tankegångar som anfördes till stöd för olika bestämmelser. Redan den 1 juni kunde förslaget till ny RF slutjusteras. Enigheten inom KU hade varit förvånansvärt stor, endast ett par tvistepunkter fanns. Bland annat fanns tankar på en representationsreform, vilken man emellertid beslöt att skjuta på framtiden. Oenighet om vilka privilegier som skulle skrivas in i grundlagen fick till konsekvens att bondeståndet inte förmåddes skriva på den nya konstitutionen förrän den 27 juni. Formellt ansågs dock regeringsformen antagen av enhälliga ständer redan den 6 juni och samma dag erkändes också hertig Carl som Sveriges kung med namnet Karl XIII.

2. Huvuddragen i 1809 års regeringsform

Att redogöra för det huvudsakliga innehållet i RF bereder vissa svårigheter om man samtidigt skall undvika att föregripa den kommande analysen av hur lagen bör tolkas. Då det ändå syns angeläget att redan på detta stadium redogöra för principer och viktigare bestämmelser i lagen, får nedanstående betraktas som "handbokskunskaper" och därmed värderas som sådana. Uppgifterna kan därför komma att revideras och nyanseras när de konfronteras med forskarresultaten i avsnitt II.

De åsiktstreckningar som slutligen kom att bestämma utformningen av 1809 års RF, var de moderata och kompromissvilliga. Extremt radikala respektive gustavianska element fick inget nämnvärt inflytande. Huvudtanken bakom den nya konstitutionen var i stället maktindelning och maktbalans. Statsmakten var huvudsakligen uppdelad i tre funktioner: den styrande makten, den lagstiftande makten och den dömande makten (vilket också överens-

stämmer med Montesquieus maktfördelningslära). Vissa författare räknar även beskattningsmakten och kontrollmakten som specifika funktioner enligt den svenska statsrätten. I stora drag avvek 1809 års konstitution mycket litet från det Håkansonska förslaget. Skillnaderna bestod i att konungen fråntagits vissa av sina finansiella befogenheter till förmån för ständerna, statsrådet hade en något annorlunda organisation, och dessutom hade ett par nyheter i form av ett ständigt konstitutionsutskott och ett JO-ämbete införts.

Den styrande makten tillkom, enligt 1809 års RF, konungen ensam, dock inom de gränser som regeringsformen föreskrev. Han var inte personligen ansvarig för sin styrelse, och han ägde att tillsätta och avsätta sina nio statsråd. Kungen hade ensam rätt att sluta fred och förbund samt börja krig. Han var skyldig att inhämta råd från statsrådet, men behövde ej följa dessa. Statsråden var dock ansvariga för sina råd inför ständerna. Dels var de juridiskt ansvariga och kunde ställas inför riksrett. Dels var de politiskt ansvariga såtillvida att ständerna till Hans Majestät kunde hemställa om ett statsråds entledigande om denne ansågs ha åsidosatt "rikets sannskyldiga nytta" (107§). Någon parlamentarism var det emellertid ej fråga om, emedan konungen vid en sådan hemställan "kunde /.../ fästa det avseende han fann för gott."⁴ Denna kontroll utövades genom det nyinrättade KU:s granskning av statsrådsprotokollen.

Den lagstiftande makten delades mellan konungen och ständerna enligt fasta principer. Båda organen hade initiativrätt och absolut veto gentemot det andra. Den gemensamma lagstiftningsmakten gällde i princip all allmän lag som omfattades av 1734 års lag och kyrkolagen. Administrativa och ekonomiska förordningar ägde Hans Majestät emellertid utfärda på egen hand. Ständerna skulle sammanträda minst vart femte år. För beslut krävdes tre stånds bifall, men för privilegieändringar och ändring av grundlag fordrades enhällighet. I det senare fallet krävdes dessutom samstämmigt beslut av två, på varandra följande, riksdagar. Detta för att bereda särskild helgd och stabilitet åt grundlagarna.

Den dömande makten utövades av självständiga, oavsättliga domare. I Högsta Domstolen hade kungen dock fortfarande två röster, en rätt som han endast undantagsvis utnyttjade. Här kan också nämnas att de flesta ämbetsmän, utom de som innehade förtroendeuppdrag, blev oavsättliga.

”Svenska folkets urgamla rätt att sig själva beskatta utövas av rikets ständer allena” fastslog 57§ RF. Det hemliga utskottet avskaffades, och kungens inflytande över rikets finanser beskars därmed. I 1809 års RF fick ständerna också ett betydligt större inflytande på statsutgifterna än tidigare.

1809 års regeringsform garanterade också vissa medborgerliga fri- och rättigheter, såsom samvetsfrihet, viss religionsfrihet, tryck- och yttrandefrihet samt säkerhet till person och egendom.

II. Forskardebatten

1. Varom tvista de lärde?

Som nämnts har flera olika av grundlagens karaktärsdrag varit föremål för tvist bland forskarna, men huvudfrågan har ändå kommit att bli huruvida vår gamla regeringsform helt och hållet var ett uttryck för svensk författningstradition, eller om – och i så fall i vad mån – den var en produkt av influenser från utländska författningar respektive författningsdoktrin. Frågan om utskottssekreterare Hans Järtas betydelse för regeringsformen är härmed nära sammanhängande.

Det var ej förrän under innevarande sekel, strax efter det att regeringsformen firat sitt 100-års jubileum, som debatten om dess rätta tolkning kom igång på allvar. Dessförinnan hade den traditionella, nationalistiska uppfattningen, lanserad av Hans Järta, fått stå så gott som oemotsagd. ”Tidigt utbildade sig en vetenskaplig uppfattning, som så småningom åtminstone i hufvuddragen alltmer vann stadga och slutligen anseende af hart när dogmatisk sanning.”⁵ Den förste att vetenskapligt analysera RF var Magnus Sandegren. Dennes avhandling *Till historien om statshvälfningen 1809* (1890) var i huvudsak en jämförelse mellan regeringsfor-

men och det Håkansonska förslaget. Sandegren tar ej uttryckligen ställning till RF:s ursprung, men det framgår att för honom är den nationella tolkningen given, även om han också anför ett par exempel på bestämmelser som lånat sin lydelse från utländska författningar. Enligt den konservativa uppfattningen (senare främst företrädd av Rudolf Kjellén och Pontus Fahlbeck), så vilade 1809 års RF helt på den tidigare svenska författningsutvecklingens grund. Enligt Fahlbeck var lagen ”Sveriges historia omsatt i lagparagrafer”.⁶

Järta betraktades länge som den svenska grundlagens fader, det vill säga den person som haft störst inflytande på utformningen av 1809 års författning. Så småningom omtolkades och ifrågasattes dock hans roll, bland annat av Nils Höjer (1910). Framför allt framhölls i hur hög grad regeringsformens slutliga utformning byggde på det Håkansonska förslaget, över vars tillkomst Järta ej haft något inflytande. Det har till och med hävdats att Järta inte alls var tillfreds med den utformning som grundlagen med hjälp av hans penna faktiskt fick. Hans Järtas insatser som KU:s sekreterare har därför av de flesta moderna forskare reducerats till blott stilistiska, ty det är otvivelaktigt att själva den språkliga utformningen av regeringsformen i hög grad är hans verk.

De första att kritiskt skärskåda och revidera den klassiska synen på RF var Simon Johannes Boëthius och Fredrik Lagerroth, båda 1909. Den förre lade visserligen också stor vikt vid den nationella författningshistorien, men poängterade att även utländsk doktrin, främst Montesquieus maktodelningslära, övat inflytande på grundlagsfädernas arbete. Det verkliga ”paradigmskiftet” i debatten kom emellertid med Axel Brusewitz (1917), som efter ett ingående studium av bevarade källor från 1809, drog slutsatsen att grundlagsfäderna hyst betydligt radikalare åsikter än man tidigare räknat med, och att modern europeisk författningsdoktrin därför spelat en stor roll vid utarbetandet av regeringsformen, även om teorierna i väsentlig mån justerats med hänsyn till specifikt svenska förhållanden.

Den Brusewitzska uppfattningen kom länge att dominera debatten, och åtskilliga andra för-

fattare byggde vidare på hans forskning. Bland dessa kan nämnas Gunnar Rexius, Erik Fahlbeck (ej att förväxla med fadern Pontus Fahlbeck), Robert Malmgren, och Gunnar Heckscher, vilka visserligen ej i allt var ense med Brusewitz, men vilka i huvudsak är hemmahörande inom samma tradition. Malmgren har vitsordat den Brusewitzska uppfattningen att Montesquieus inflytande var betydande, men han har också påpekat hur samstämmiga makt-delningsdoktrinen och den svenska författningstraditionen var. Gunnar Heckscher betonar hur ogörligt det är att särskilja svensk debatt från övrig europeisk doktrin. Man kan enligt denne "fråga sig om icke hela problemställningen med alternativet nationellt eller utländskt inflytande är felaktig."⁷ Sedan medeltiden har den bildade klassen i Sverige hämtatsin lärdom utifrån Europa. Kring 1809 hade denna kulturintegration gått så långt att det torde vara omöjligt att hålla nationellt och internationellt isär. Av dessa orsaker anser Heckscher att debatten om regeringsformens genesis antagit proportioner som ej alls motiveras av sakfrågans egentligen begränsade betydelse.

Den av Brusewitz företrädde ståndpunkten fick sin första allvarliga vedersakare i och med Fredrik Lagerroths skrifter kring 1940. Denne bytte mot slutet av 1930-talet radikalt ståndpunkt och kom nu att bli en modern förespråkare för den äldre nationalistiska tolkningen. I stället för hos Montesquieu vill han söka ursprunget till regeringsformen "i en inhemsk frihetstida balanslära"⁸. På en punkt var han dock överens med den nyare forskningen: Hans Järta's insatser var ej alls så betydande som man under 1800-talet velat göra gällande. Diskussionen om 1809 års regeringsform hade nu kommit att mattas något, men Lagerroth kom att få medhåll av flera av sina efterföljare, bland andra Nils Stjernquist och Edvard Thermaenius. Den senare var också den ende moderne forskare som fortfarande ville tillskriva Hans Järta en ledande roll i KÜ.

Lagerroths extrema ståndpunkt har emellertid också rönt kritik av bland andra S.M. Waller, C.A. Hessler och Georg Andrén. Den mest radikalt polemiska åsikten framträdde i Rolf Karlboms doktorsavhandling (1964), vilken

för övrigt också är det senaste bidraget till denna debatt. I viss anslutning till tidigare artiklar av Georg Andrén hävdar Karlbom att förebilden för 1809 års regeringsform var den engelska författningen, som genom Montesquieus och De Lolmes förmedling blivit känd i Sverige. Karlbom förnekar bestämt att den inhemska författningshistorien haft någon betydelse vid tillkomsten av RF, 1809 innebar i stället ett radikalt brott mot den tidigare utvecklingen. På denna senare punkt har Karlboms avhandling emellertid utsatts för hård kritik av Andrén och Åke Holmberg.

Den fortsatta framställningen kommer att koncentreras kring de stora namnen, vilkas forskningsresultat fått genomgripande och bestående betydelse för debatten. Härvidlag tycks mitt urval stämma ganska väl med det som tidigare forskare gjort. Någon analys av samma omfattning som den föreliggande har visserligen ej, så vitt bekant, gjorts tidigare, men flera författare inleder sina arbeten med en redogörelse för tidigare forskning i ämnet. Dessutom finns en kortare historiografisk artikel av Carl Arvid Hessler.⁹

2. Den klassiska tolkningen av regeringsformen

Hans Järta

Den traditionella tolkningen av regeringsformen böttnade i hög grad i de uttalanden som KÜ:s sekreterare Hans Järta (1774-1847) gjorde vid dess tillkomst samt vid senare tillfällen. I samband med att förslaget till RF presenterades, bifogade utskottet ett av Järta författat memorial vari de principer som låg till grund för regeringsformen angavs. Detta memorial har fått status som det egentligen enda förarbetsuttalandet till RF, och har därför analyserats av flertalet forskare. I detta aktstycke karaktäriserades 1809 års författningsarbete i följande ordalag: "Utskottet har sökt att bilda en *Stryrande Magt*, verksam inom bestämda former, med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; En *Lagstiftande Magt*, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd; En *Domare-Magt*, sjelfständig under Lagarne,

men ej sjelfherrskande öfwer dem. Det har vidare sökt att rigta dessa Magter till inbördes bewakning, till inbördes återhåll, utan att dem sammanblanda, utan att lemna den återhållande något af den återhållnas verkningförmåga."¹⁰ Att döma av detta uttalande, så stämmer RF:s huvudprinciper ganska väl överens med den Montesquieuska maktdelningsläran. Men redan Christian Naumann påpekade (1844) att det finns åtskilliga diskrepanser mellan de principer som fastslås i memorialet, och RF:s faktiska utformning. För det andra har Hans Järta själv, redan i samma memorial, utfärdat en dementi av att grundlagen skulle vara byggd på grundval av främmande teorier: Utskottet hade ej åsyftat "stora och lysande förändringar i vår Stats-Författnings åldriga grundformer."¹¹ För att en författning skall bestå, framhåller Järta, måste den bäras upp av "seklers helgd" och omfattas av nationalandan, det vill säga folkets rättsuppfattning.

Inte nog med att den nya grundlagen byggde helt på svensk författningstradition, enligt en redogörelse för dess tillkomsthistoria som Järta nedskrev år 1832, hade inte heller några utländska inlån präglat författningen: "Redan då den /RF/ stiftades, saknade den nyhetens behag. Den var ej tillskuren efter någon av de samhällscostumer, som då voro moderna i det öfriga Europa, utan efter den åldriga svenska dräkten..." Enligt samma berättelse hade KU:s ledamöter vid tillfället ej haft särskilt god kännedom om utländska författningsteorier, än mindre tid att skaffa sig sådan kännedom inför det brådskande författningsarbetet. Detta faktum ansåg emellertid Hans Järta ej att det fanns anledning att beklaga, emedan abstrakta läror och teorier "skulle ha förvandlat regeringsformen ifrån en levande organism till ett dött machinerie"¹². Vad dessa senare uttalanden anbelangar bör man dock hålla i minnet att de gjordes 23 år efter RF:s tillkomst, allrahelst som det ofta görs gällande att Järtas politiska uppfattning försköts i konservativ riktning efter 1809.

Som synes är Järtas utsagor, främst i memorialet, mångtydiga och kan tolkas i båda riktningarna. Memorialet har därför, som Andren påpekat, givit upphov både till den nationella uppfattningen och åberopats som stöd för att Mon-

tesquieu övat ett betydande inflytande på grundlagsfäderna. Med hänsyn till den uppfattning Hans Järta senare givit tillkänna har han emellertid i främsta rummet räknats som den klassiska skolans upphovsman, i vars efterföljd Rudolf Kjellén och Pontus Fahlbeck har bedrivit sin forskning.

Rudolf Kjellén

Rudolf Kjellén (1864-1922) var docent och senare (1901) professor i statskunskap vid Göteborgs högskola. Från och med 1916 upprätthöll han den skytteanska professuren i Uppsala. Sina tankar i författningsfrågan har han utvecklat dels i en längre artikel i Historisk tidskrift med den talande titeln "Den nationella karakteren i 1809 års grundlagsstiftning", dels i monografin *Om den svenska grundlagens anda* (1897).

Till sin karaktär, hävdar Kjellén, är 1809 års regeringsform "en syntes af 1720 och 1772 års regeringsformer."¹³ KU har vid grundlagsstiftningen strävat efter att åstadkomma maktbalans mellan konung och ständer, och därför har både 1720 års ständervälde och 1772 års enväldigt fått tjäna som varnande exempel. Utskottet lyckades genom denna kompromiss undvika att en överdrift botades med en annan. Grundlagsfäderna ville i stället åstadkomma samma dualism i statslivet som på medeltiden, då kungen och rådet ömsesidigt bevakade varandras maktställning. Kjellén anser emellertid ej att de bägge organen i RF är jämställda, utan riksdagen verkar blott i skuggan av monarken. Den andemening som RF uttrycker är nämligen att konungen äger allena styra riket, men hans makt är *negativt* begränsad och kontrollerad av riksdagen.

Redan av denna sammanfattning framgår tydligt att Kjellén anser grundlagen vila på nationell botten. Kjellén tar också upp frågan huruvida RF uppvisar några spår av influens från utländska lagar. När det gäller främmande statsskick kan endast det engelska respektive det ungerska, i sin egenskap av konstitutionella monarkier, komma ifråga som jämförelseobjekt. Å andra sidan skiljer sig de geografiska, historiska, demografiska och klimatiska förhållandena i dessa länder avsevärt från motsva-

rande svenska.¹⁴ Den engelska författningen nämns visserligen av Järta i det så kallade Korsbergerska memorialet, som en viktig inspirationskälla till RF, men detta jävas enligt Kjellén av andra hans uttalanden. "De likheter som finnas" mellan dessa författningar och den svenska kan dock "mycket väl förklaras ur Sveriges egen historia"¹⁵ Detta gäller även några enstaka lagrum som till sin lydelse påminner om motsvarigheter i utländska författningar, särskilt de franska från 1791 respektive 1795. Bland annat bär 1809 års statsrådsinstitution en viss kontinental prägel, även om åtskilliga olikheter kan skönjas. "Resultatet blir, att vår författning för sina positiva stadganden står i ytterst ringa, om ens någon, skuld till utlandet."¹⁶

Därefter övergår Kjellén till att undersöka hurvida några främmande teorier eller tankegångar kan ha haft något inflytande över regeringsformens utformning. Den främsta statsrättsliga teorin i Europa vid denna tid var Montesquieus "lära om statsmakternas söndring /.../ enligt hvilken staten var en trehöfdad kropp af lagstiftning, exekution och dom"¹⁷. Kjellén noterar att grundlagsfäderna uppenbarligen tagit intryck av denna lära och flitigt använder den i sin retorik. Men om man däremot konsulterar regeringsformens faktiska utformning, så fräperas man av att grundlagen "i sin uppställning icke röjer den ringaste inverkan från doktrinen."¹⁸ I stället är vår grundlag uppdelad i blott två huvuddelar, en som behandlar konungen och en som behandlar riksdagen: "Om domstolarna och dess befogenheter ges sporadiska regler i båda avdelningarna. Inte bara i formellt hänseende, utan även materiellt strider RF:s bestämmelser mot Montesquieus schema. De tre "makterna" hålls i det svenska statsskicket inte konsekvent åtskilda, utan exempelvis den lagstiftande makten utövas av riksdagen och monarken i förening, kungen har två röster i högsta domstolen, vilken institution också har viss makt över lagstiftningen i och med att dess yttrande skall inhämtas innan ny lag stiftas. Dessa avvikelser kan bara förklaras ur vår historia, där tre tankar har hävd: "konungens lagstiftningsrätt, rådets samband med öfverdomstolen och konungens domsrätt."¹⁹

1809 års regeringsform präglas, enligt Rudolf Kjellén, av dualism i stället för av den Montesquieuska treenigheten. Denna dualism har skapats i syfte att motverka de enväldena av olika slag som tidigare avlöst varandra i svensk historia. Till yttermera visso är det en grundläggande tanke i germansk statsrätt att staten är en organisk enhet. Statsmakten är i RF delad mellan olika organ, det är inte som i den utländska doktrinen fråga om flera olika makter. I det svenska systemet poängteras maktsamverkan, snarare än maktindelning. Kjellén förnekar dock inte, som Järta gjort, att grundlagsfäderna haft kännedom om samtidens betydelsefulla utländska statsteorier.

Pontus Fahlbeck

Den andre vetenskapsman som haft stor betydelse för den klassiska tolkningen, är Pontus Fahlbeck (1850-1923). Denne verkade i Lund och upprätthöll en professur i historia och statskunskap, vilken dock år 1902 ändrades till att bli en professur i statskunskap och statistik. Fahlbecks tolkning av regeringsformen är nära besläktad med Kjelléns. Hans avhandling *Regeringsformen i historisk belysning* (1910) är en regelrätt lagkommentar. Han härleder här de enskilda bestämmelsernas ursprung ur den svenska författningshistorien, vilken kännetecknas av "en sammanhängande och fullt nationell utveckling"²⁰. Boken tillkom i samband med regeringsformens 100-års jubileum och författaren har även tagit hänsyn till de ändringar som gjorts under det gångna seklet. I *Regeringsformen*, hävdar Fahlbeck, "finnes icke ett spår av teori. Det var dyrköpt erfarenhet alltigenom, som byggde upp den. Den odelade makten leder till fördärf – det var den grundlärdom som historien gifvit. Korollariet däraf var, att maktens delning är första villkoret för enskilt och allmänt väl."²¹ Den över hela författningen vilande tanken är följaktligen *dualism* mellan konung och ständer.

Liksom Kjellén hävdar Fahlbeck att likheten med Montesquieus lära blott är skenbar. Inte heller han anser att den svenska regeringsformen lånat något från utländska författningar. Detta gäller dock med ett undantag; den år 1809 införda religions- och samvetsfriheten (§16)

var "en nyhet som 1809 års män upptogo" främst från 1791 års franska författning, men man kan även se den som en utveckling av 1781 års svenska toleransedikt. "Detta är väl det enda lån från utländska förebilder som vår regeringsform känner."²²

Fahlbecks sätt att argumentera för en viss lagparagrafs nationella bakgrund, i de fall då utländska motsvarigheter faktiskt finns, kan stundom synas något krystat. Ett särskilt framträdande exempel är analysen av §109, vilken paragraf visserligen ej fick den aktuella utformningen förrän 1865/66, men vilken ändå på ett utomordentligt vis belyser hur författaren resonerar. Ursprungligen (enligt 1809 års lydelse) skulle riksdagen sammanträda blott var femte år. I samband med representationsreformen infördes i stället årliga riksmöten, och med anledning härav ändrades bland annat §109. De nya reglerna innebar att val till riksdagen kom att gälla för längre tid än blott för ett riksmöte, som tidigare varit fallet. "För dessa nyheter" säger Fahlbeck "har man åberopat utländska förebilder, i dem sökande stöd för desamma. De utländska mönstren hafva dock i verkligheten spelaten underordnad roll härvid. Ty nyheterna hade kommit, äfven om inga förebilder funnits /min kurs/ att åberopa. Allt berodde nämligen med *inre nödvändighet* /min kurs/ utaf en enda sak – *de årligen återkommande riksdagarna* /Fahlbecks kurs/. Dessa nödvändiggjorde längre valperioder"²³. Fahlbeck tycks alltså mena att reglerna i §109 visserligen är påverkade av utländsk rätt, men ändå ej är att betrakta som *inlån* emedan de skulle ha uppstått i Sverige även utan de utländska förebilderna. Enligt detta resonemang skulle man bara karaktärisera sådana bestämmelser som *inlånade*, vilka svensk rätt ej haft behov av och vilka därför knappast skulle ha utbildats av sig själva genom inrikes utveckling. Detta resonemang kan ingalunda vara logiskt riktigt. Man får förutsätta att *inlån* av utländsk rätt och överhuvudtaget påverkan från främmande kulturliv, sker endast då vi i Sverige har behov av och förutsättningar för ett sådant lån. Om man får döma efter vad som här framgår i Fahlbecks resonemang, så tycks det som om han sätter skrankorna för vad som skall betraktas som ett *inlån* så högt, att ingen regel

skall lyckas överskrida dessa. Vad detta sätt att resonera eventuellt haft för konsekvens för de regler som ingick i RF:s ursprungliga lydelse, är ej möjligt att utläsa ur hans text.

Den mycket nationella tolkning av 1809 års regeringsform som här ovan kommit till synes, bottenade i den allmänna vetenskapssyn som var förhärskande under 1800-talet och början av 1900-talet. Både historieskrivning och rätts teori hade en mycket nationell och konservativ prägel. I Kjelléns och Fahlbecks framställningar är detta drag uppenbart. Om dessa två vetenskapsmäns konservativa inställning behöver man inte tvivla, ty båda två var politiskt verk samma inom högern. Att väcka till nationellt medvetande var ledstjärnan för Rudolf Kjelléns politiska verk. Att ge gällande grundlag en nationalistisk tolkning fyllde alltså ett viktigt politiskt syfte kring sekelskiftet 1900.

Typiskt för denna tid var också att historien sågs som en organisk utveckling. Hela historien låg immanent i samtiden, och därför uppfattades historiska förklaringar till företeelser i nuet som naturliga. Inom juridiken hade detta synsätt sin motsvarighet i den tyska historiska skolan, främst företrädd av Carl Friedrich von Savigny. Enligt denne är varje tid och varje nation bunden till sina historiskt givna förutsättningar. Ny rätt kan inte skapas utan att man "hämmar rättens organiska utveckling."²⁴ En annan viktig sida härav, är att rätten skall vara ett uttryck för den så kallade "folkanden", det vill säga motsvaras av folkets rättsmedvetande. Härav följer att lagar ansågs nationellt och kulturellt begränsade. Inlån från andra länder var därför olämpligt. I det memorial som Järta skrev vid regeringsformens tillkomst talas följdriktigen om "seklers helgd" och "nationalandan" som de två moment som är nödvändiga för att förläna en lag bestånd och folkets respekt. Regeringsformen ansågs som "det lefvande vittnesbördet på denna starka känsla för det organiska sammanhanget i statsutvecklingen"²⁵ Under senare delen av sin politiska bana ansågs Hans Järta också som "den historiska skolans mästare" i Sverige. Enligt Georg Andrén står även grunden för Kjelléns nationalism att finna i den historiska rättskolan.

3. Boëthius och Brusewitz reviderar den traditionella synen

Simon Johannes Boëthius

Simon Johannes Boëthius (1850-1924) är systematiskt svårplacerad emedan han står med ett ben i vardera lägret. Till skillnad från Fahlbeck och Kjellén var Boëthius främst historiker. 1889 blev han e.o. professor i historia i Uppsala. Hans verksamhet fick dock delvis en annan inriktning i och med att han 1901 besträdde den skytteanska professuren. Boëthius var även riksdagsman för lantmannapartiet. Hans historiesyn präglades främst av den ovan nämnda historiska skolan. Å andra sidan var han mer nyanserad i sin förståelse av historien än sina föregångare. Det finns enligt Boëthius även andra faktorer att ta hänsyn till än bara den svenska historien. Han är ej främmande för att även utländska rättsförhållanden och moderna teorier förmår påverka den svenske lagstiftaren. Med anledning härav bör Simon Boëthius hellre behandlas i samband med Axel Brusewitz än tillsammans med företrädare för den strängt konservativa skolbildningen.

Boëthius har ej författat någon mer omfattande monografi kring regeringsformen. Hans viktigaste debattinlägg i denna fråga, "1809 års regeringsform", publicerades år 1909 i serien Heimdals småskrifter. Boëthii utgångspunkt är, som ovan antytts, att lagarna bör ses i ett historiskt perspektiv. Det råder ett organiskt samband mellan forntiden, nuet och framtiden. Å andra sidan är det uppenbart att "även den bästa statsförfattning behöfver i åtskilligt jämkas efter tidernas omskiftelser."²⁶ Han förnekar alltså ej nyttan av rättsliga reformer, om blott de står i samklang med det allmänna rättsmedvetandet vid tidpunkten ifråga. Boëthius erkänner även värdet av teoretiska modeller för hur statsstyrelsen bör ordnas. Det är emellertid hans bestämda övertygelse att ingen abstrakt teori lämpar sig för, eller ens är avsedd att, bokstavligen och i detalj tillämpas på den konkreta verkligheten. En teori kan mycket väl läggas till grund för en statsförfattning, men den måste då självklart jämkas med hänsyn till landets speciella historia, kultur och folkets sedvänjor och rättsförfattning.

Det kända memorial som Järta författade till 1809 års RF aviserar hur påverkade grundlagsfäderna var av främst Montesquieus statsteori. Men, påpekar Boëthius, jämför man detta memorials lydelse med bestämmelserna i RF, så är det genast uppenbart att "Montesquieus ovillkorliga kraf på olika innehafvare för olika statsmyndigheter hafva 1809 års svenska grundlagsstiftare *ej* genomfört". "Det väsentliga och bestående i Montesquieus lära är *ej* heller omfånget, hvori, och sättet, hvarpå maktfördelningen ävågbringas, utan att en sådan får göra sig gällande i statslifvet." Enligt Boëthius kan således 1809 års konstitution anses influerad av det Montesquieuska schemat, eftersom dess mönster i *huvudsak* överensstämmer med maktodelningsläran. Att kräva fullständig identitet vore absurt, ty ingen klok lagstiftare adopterar en teori reservationslöst. Använd utan överdrift och i ett land med ett lugnt och någorlunda friktionsfritt samhällsliv, är maktodelningsläran emellertid "ett ypperligt rättesnöre för statslifvet"²⁷.

I Sveriges fall har det fallit sig naturligt för grundlagstiftarna att låta sitt arbete vägledas av Montesquieus teori. Läran om maktens delning har nämligen sina rötter i det svenska statskicket "urgrund". Germansk statsrätt har i alla tider byggt på den konstitutionella monarkins idé, och alltså präglats av samarbete mellan konung och folk. Detta lyckliga sammanträffande har sin grund i att Montesquieu vid utarbetandet av sin lära främst studerat det brittiska statskicket, vilket i sin tur bygger på germanska tankegångar. Vid en historisk tillbakablick kan Boëthius konstatera att grundsatsen om maktfördelning upprätthållits genom hela den svenska författningshistorien, så när som på två tidsperioder, nämligen 1680-1772 samt 1789-1809. Vad grundlagsfäderna gjorde 1809 var således endast att återställa den urgamla svenska principen om maktens delning mellan konung och undersåtar. Att dessa idéer fick delvis ny form och kläddes i modern terminologi i Montesquieus efterföljd, påverkar enligt Boëthius *ej* denna grundsyn. Slutligen kritiserar emellertid RF:s upphovsmän för att alltför slaviskt ha följt det Montesquieuska schemat, vilket fått till följd att otillräckliga former för sam-

verkan mellan regering och riksdag upprättats. Boëthius menar att den franske tänkaren i alltför hög grad betonar *maktindelning* på bekostnad av *maktsamverkan* mellan de olika statsorganen.

Genom den ovan skisserade tolkningen av den svenska konstitutionella historien visavi Montesquieu, har Simon Johannes Boëthius lyckats förena två motstridiga åskådningar. Han har härigenom också åstadkommit samstämmighet mellan dels sin tro på maktfördelningslärans starka inflytande, dels sin höga uppfattning om Hans Järtas insatser inom konstitutionsutskottet. Den historiska skolans statsteori var i 1809 års Sverige helt förenlig med maktfördelningsläran, menar Boëthius. Hela resonemanget präglas alltså av två teser: För det första att den Montesquieuska maktfördelningsläran var förenlig med svensk författningstradition. För det andra ansåg han inte att utländskt inflytande var något negativt så länge det lämpades efter de specifika nationella förutsättningarna. Ty, hävdar Boëthius, det är "en dålig nationalism att från sitt eget land söka utesluta den allmänna kulturens vinster."²⁸

Axel Brusewitz

Boëthius reviderade visserligen den äldre tolkningen av RF, men detta gjorde han trots allt utan att avvika från sina föregångares historiskt nationella grundsyn. Axel Brusewitz (1881-1950) däremot var den förste att på allvar polemiserade mot den nationalistiska grundlagstolkningen, även om detta skedde i viss avslutning till Boëthius. Axel Brusewitz var docent i statskunskap vid Uppsala universitet, innan han 1923 kom att efterträda Rudolf Kjellén på den skytteanska professuren där sammastädes. I sin avhandling *Studier öfver 1809 års författningskris* (1917) gör han en ingående analys av Hans Järtas insatser, samt av de idéströmningar som var förhärskande inom KU år 1809.

Även hans doktorsavhandling *Representationsfrågan vid 1809-10 års riksdag* (1913) berör dessa frågor. Här behandlas det förslag till representationsreform som KU redan 1810 utarbetade. Brusewitz frågar sig hur det kan komma sig att i princip samma konstitu-

tionsutskott som våren 1809 fabricerar en konservativ, helt på historiska grunder byggd regeringsform, knappt ett år senare kommer med ett så revolutionerande och "onationellt" förslag som ståndsriksdagens avskaffande. I beaktande av 1810 års förslag, säger Brusewitz kommer "hela författningsproblemet 1809 /.../ i ett helt annat läge, blir vida mera kompliceradt, än man hittills velat erkänna."²⁹

Det är tydligt att Brusewitz tillhör en senare, mer kritisk forskningsgeneration än åtminstone Kjellén och Fahlbeck. Han opponerar sig mot den tidigare okritiska vetenskapssyn som utgick från vissa värderingar, utan att dessförinnan ha granskat källmaterialet. Brusewitz intar till en början inte någon ståndpunkt, utan vill endast genom "ett utvidgad och fördjupadt studium af det historiska källmaterialet" vinna ökad kunskap om 1809 års författningskris. Den inre kretsen kring regeringsformen har nämligen blivit "föremål för en lifskraftig traditionsbildning, där tendensen är oföremkelig."³⁰

Brusewitz erkänner att den konservativa tolkningen av regeringsformen, som sätter den svenska historien i centrum "påtagligen innehåller en väsentlig och bestående kärna af sanning"³¹ men han tycker sig samtidigt ha funnit indicier på att detta inte är hela sanningen. Tolkningen av Hans Järtas ståndpunkt och roll inom KU är härvid problemets kärna. I alltför hög grad, hävdar Brusewitz, har forskningen låtit sig förvillas av den politiska och vetenskapliga ståndpunkt (konservatism respektive historiska skolan) som Järta senare i livet kom att omfatta. I sin ungdom var denne emellertid betydligt radikalare. Dessutom är hans framträdande roll inom KU ännu obestyrkt. Källornas relativa tystnad avseende hans insatser talar i stället för motsatsen.

1809 års aktstycke är i hög grad en kompromiss mellan olika meningsriktningar menar Brusewitz, och det är därför av vikt att utreda vilka dessa var, samt framför allt vilka som fick bestämmande inflytande på regeringsformens faktiska utformning. Det konservativa Håkansonsska förslaget kom mycket till följd av tidsbrist att ligga till grund för utskottets arbete. Anders af Håkanson hade emellertid vid sin utredning tagit viss hänsyn till den liberala oppositio-

nens synpunkter. Förutom det Håkansonska förslaget förelåg vid denna tid tre dokument som kan tjäna till belysning av de idéströmningar som varit förhärskande inom KU. G. Poppius, A. G. Mörner och A. G. Silfverstolpe har alla författat utkast till eller synpunkter på den kommande författningen. Samtliga tillhörde ledande politiska kretsar, men endast den senare var medlem av konstitutionsutskottet. Det är också Silfverstolpes broschyr "Hvad synes allmänna opinionen önska till en, numöjlig, förbättring af svenska statsförfattningen?" som enligt Brusewitz fått den största genomslagskraften på 1809 års RF. I både denna skrift och Mörners "Reflexioner" uttrycks farhågor för att det svenska folket ännu ej var redo för de moderna, liberala tankar som omfattas av dem själva. Enligt Brusewitz är det uppenbart att de ledande inom KU var varma anhängare av Montesquieus teorier, men insåg vikten av att i detta pressade politiska läge ej gå för hårt fram med moderna reformer, utan författa en konstitution som kunde accepteras av hela det svenska folket. "Den blifvande författningen skulle i allt väsentligt uppbyggas af det gamla, historiskt gifna materialet, men detta skulle i användningen ordnas och omformas på ett sätt, som någorlunda stod i samklang med den af dem omfattade jämviktsteoriens fordringar."³² Både Rousseau och Montesquieu betonade vikten av att ta hänsyn till ett lands historiska och geografiska förutsättningar samt folkets "uråldriga vanor och föreställningar"³³ vid lagstiftningsarbete. Att reformera den svenska författningen i enlighet med moderna doktrinära krav fick alltså skjutas på framtiden. Denna i grunden liberala ståndpunkt var också, enligt Brusewitz, orsaken till det förslag till genomgripande omdaning av riksdagen som KU avgav ett knappt år senare.

Man kan urskilja att Axel Brusewitz har en annan uppfattning av Montesquieu än sina äldre kollegor. Hans attityd är annorlunda emedan han försöker se likheter snarare än skillnader. Enligt Brusewitz är det den "konstitutionella dualism/en/ mellan verkställande och lagstiftande makt, som är själfva kärnan i det Montesquieuska systemet"³⁴. Härmed är att jämföra Kjelléns uppfattning enligt vilken det faktum att Montesquieu räknade med tre statsmakter

och RF blott med två, togs till intäkt för att fransmannens lära ej inverkat på den svenska grundlagen.

4. Lagerroths motreaktion

Fredrik Lagerroth (1885-1974) blev 1929 professor i statskunskap vid Lunds universitet och har huvudsakligen forskat kring vårt statskicks historia. Sina viktigaste insatser har han ägnat frihetstidens författning. Lagerroth har emellertid även haft stort inflytande på debatten om den rätta tolkningen av 1809 års regeringsform, över vilket ämne han författat en monografi och åtskilliga artiklar. De skrifter som främst är av intresse för denna analys är dels undersökningen *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning*. (1942), samt dels två artiklar rubricerade "Revolution eller rättskontinuitet?" samt "Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet.". Såsom redan tidigare nämnts ändrade Lagerroth radikalt ståndpunkt i fråga om RF:s tolkning mot slutet av 30-talet. Det är emellertid med den senare, nationalistiska ståndpunkten som Lagerroth fått ett bestående inflytande på debatten, och det är också denna som syns mest genomtänkt och blivit flitigast utvecklad, varför hans tidiga uppfattning från 1909 ej alls skall beröras här.

I 1940 års artikel intar Lagerroth oreserverat den klassiska nationalistiska hållningen. Sverige har alltid varit en konstitutionell monarki och stoffet till 1809 års regeringsform tillhör helt och hållet den svenska författningstraditionen. Lagerroth redogör för huvuddragen i Montesquieus respektive Lockes statsteorier, och konstaterar därefter att åtskilliga olikheter finns mellan dessa och 1809 års skapelse. Viktigast ur principiell synpunkt är det faktum att enligt Montesquieu lagstiftningen är den statsbärande funktionen, medan den styrande makten har högst rang i Sverige. Att lagstiftningsmakten i RF är delad mellan konung och ständer innebär dessutom en väsentlig avvikelse från Montesquieus system. De överensstämmelser som trots allt finns beror enligt Lagerroth på det faktum att Montesquieus statslära inspirerats av det engelska statsskicket, vilket

i sin tur är av germanskt ursprung (jfr Boëthius).

Även i 1942 års monografi utgör den nationella aspekten Lagerroths utgångspunkt. Det är hans avsikt att skriva en modern version av Pontus Fahlbecks lagkommentar från 1910 och "styrka riktigheten av den uppfattning, han tillspetsat i tesen, att 1809 års RF är Sveriges historia omsatt i lagparagrafer."³⁵ Lagerroth har emellertid nu i väsentlig mån nyanserat sin tolkning från 1940. Den Lagerrothska argumentationen rör sig på två plan; dels ett formellt, dels ett materiellt. Rent formellt är det uppenbart att 1809 innebar ett radikalt brott mot tidigare konstitutionell utveckling. Regeringsformen var frukten av en revolution, den tillkom ej i enlighet med gällande regler om upphävande och ändring av grundlag. Att stifta en ny regeringsform på basis av gällande rätt hade dessutom varit omöjligt, emedan Förenings och säkerhetsakten hävdade den äldre uppfattningen att en grundlag varevrig och orubblig. Tanken att en grundlag skulle kunna ändras i takt med ändrat tänkesätt och att nya konstitutionella lösningar vann burskap var förhållandevis modern år 1809.³⁶ I enlighet med denna doktrin kom också 1809 års RF att som första svenska grundlag innehålla bestämmelser om hur grundlag skall ändras.

En annan formell aspekt hänför sig till konstitutionens systematik och begreppsanvändning. I både det Håkansonska förslaget och regeringsformen har stoffet systematiserats på ett så klart och överskådligt sätt att föregångarna ej på långa vägar kan mäta sig härmed. Även begreppsbildningen visar prov på den konsekvens och redighet som modern doktrin krävde av en lagstiftare. "Tydligen har man gått i lära hos Locke och Montesquieu"³⁷, konstaterar Lagerroth.

I materiellt hänseende däremot har Montesquieus schema ej alls upprätthållits. "Till 1809 års maktindelningssystem bör man i stället söka ursprunget i en inhemsk frihetstida balanslära, som mindre intresserade sig för att varje statsorgan fick sin just för det avsedda funktion än för en sådan utportionering av maktinnehavet, att en verklig balans uppstod."³⁸ Medan den Montesquieuska läran höll styvt på princi-

pen "ett statsorgan-en statsfunktion", så kunde de svenska statsorganen mycket väl dela på en funktion, blott proportionerna blev lika. I Sverige räknade man dessutom med fem eller åtminstone fyra olika funktioner. (Förrutom Montesquieus klassiska ansågs beskattningsmakten, och ibland även kontrollmakten som särskilda funktioner.) "Redan själva grundritningen till 1809 års RF är således av nationellt ursprung."³⁹ Av Lagerroths lagkommentar framgår att detta även gäller de enskilda bestämmelserna i grundlagen.

Rättskontinuiteten avser således normernas innehåll. "Annorlunda ställer sig förhållandet om /.../ med rättskontinuitet avses att rättsnormerna fastställts med iakttagande av de former, gällande rätt själv anvisat för sin förnyelse."⁴⁰ Det är uppenbart att Fredrik Lagerroth är betydligt mer juridisk och analytisk än de föregående debattörerna. Han ger också djupare förklaringar utifrån rättsteoretiska överväganden. 1809 representerar, enligt honom, ett brott mellan det naturrättsliga synsättet och den historiska skolans tankegångar.

5. Andrén och Karlbom: Den engelska linjen

Georg Andrén

Att inordna Georg Andrén och Rolf Karlbom under samma rubrik kan tyckas något paradoxalt, emedan de i denna fråga polemiserat kraftigt mot varandra, men detta motiveras av att de båda var de främsta förespråkarna för teorin att 1809 års regeringsform tillkommit under starkt inflytande från den engelska statsrätten. Georg Andrén (1890-1969) upprätthöll under perioden 1929-1952 professuren i statskunskap och statistik vid Göteborgs högskola. Han var dessutom riksdagsman för högerpartiet, samt ecklesiastikminister under en kortare period på 1940-talet. Andrén har författat åtskilliga skrifter kring den engelska parlamentarismen, däremot ingen monografi över regeringsformen. Hans uppfattning i denna senare fråga finns klargjord i ett antal artiklar, främst i en uppsats från 1959.

Även den engelska linjen hade Hans Järta som sin upphovsman, främst genom det så kallade Korsbergerska memorialet om riksdagens andel i statsregleringen, vilket var författat av denne och föredrogs inför borgarståndet i september 1809. Det heter häri: "Det torde vara förlåtligt att icke våga hoppas eller vilja fordra för svenska folket en vidsträcktare frihet än *det engelska njuter genom en statsförfattning, på vars beprövade grunder vår nya är till dess väsentliga delar uppförd*".⁴¹ Detta Järtas uttalande står i god samklang med det faktum att Montesquieus statsteori anses ha övat stort inflytande på RF. Det är främst kapitlet "Om Englands författning" i "Om lagarnas anda" som anses beskriva det ideala statsskicket enligt Montesquieu, och det är också detta avsnitt som anses främst ha inspirerat våra grundlagsfäder. Ja, det var egentligen genom Montesquieu, samt dennes kollegor De Lolme och Blackstone, som den engelska författningen var känd i Sverige vid denna tid.

Andrén poängterar också hur nära till hands det låg för svenska reformvänliga politiker att rikta sina blickar mot det brittiska statsskicket. England var vid denna tid "den enda staten i västeuropa, som försökte att förena medborgerlig frihet och konstitutionell monarki inom rättsstatens system."⁴² Även i Silfverstolpes kända skrift är idealet den engelska författningen, vilken under så långa tider visat sig bärkraftig. Silfverstolpe misströstar dock om att det i Sverige är praktiskt möjligt att avskaffa ständsriksdagen till förmån för ett tvåkammarssystem av engelsk modell. Till yttermera visso hade svenskarna redan under frihetstiden inspirerats av det engelska statslivet, och engelsmännens styrelseskick hade en struktur motsvarande det svenska, varför inlån inte beredde några större svårigheter. "Det är uppenbart", konkluderar Andrén, "att denna linje var fullt medveten för 1809 års grundlagsstiftare."⁴³

Andrén noterar emellertid också att det finns flera principiellt viktiga skillnader mellan det svenska statsskicket och det Montesquieuska idealtillståndet. Sverige hade år 1809 ständsriksdag, medan engelsmännens blott bestod av ett överhus och ett underhus. Även den svenska ministeransvarigheten hade en annan utform-

ning. I fråga om den dömande makten avvek Montesquieu från det brittiska systemet med permanenta domstolar, och förespråkade att denna skulle utövas av tillfälligt tillsatta folkrepresentanter. I uppbyggnaden av domstolsväsendet följde emellertid KU traditionellt inhemska mönster. I strid med Montesquieu kännetecknas den svenska domsmakten av en långtgående sammanblandning, i det att både den styrande och den lagstiftande makten har del häri. Att kungen och ständerna lagstiftar i förening innebär dock, enligt Andrén, ingen avvikelse från Montesquieus doktrin.

Rolf Karlbom

Den senast utkomna monografin som behandlar regeringsformens ursprung är Rolf Karlboms (f. 1933) doktorsavhandling från 1964, *Bakgrunden till 1809 års regeringsform. Studier i svensk konstitutionell opinionsbildning 1790-1809*. Denna avhandling ger prov på ett, i förhållande till sina föregångare, okonventionellt angreppssätt. Karlbom beklagar att forskningen kring grundlagens tillblivelse kommit att helt koncentreras kring den debatt som föregick i april och maj 1809. Han vill i stället sätta in RF i ett längre idéhistoriskt perspektiv genom att undersöka de konstitutionella tankegångar som genomsyrade ledande politiska kretsar i Sverige, alltifrån mordet på Gustav III fram till dess det gustavianska enväldet år 1809 slutligen kastades över ända. Avhandlingens tyngdpunkt ligger på olika politiska strömningar i Sverige under decennierna kring sekelskiftet, men det är ej förrän i det avslutande kapitlet som RF diskuteras.

Inom framstegsvänliga politiska kretsar under perioden 1790-1809 tycker sig Karlbom urskilja tre olika meningsriktningar: en engelsk, en amerikansk-fransk och en inspirerad av frihetstida tänkesätt. Inom KU fanns ej mindre än fyra uppfattningar företrädda; den anglofila, Mannerheims frihetstida, Nordins gustavianska och böndernas oartikulerat radikala. Karlbom förfäktar den uppfattningen att 1809 års RF var en produkt av den anglofila strömningen. Anhängarna av denna åskådning utgjorde "ett ganska massivt block inom KU"⁴⁴, främst företrätt av Hans Järta och Georg Adlersparre.

Både i ingressen till RF och i det av Järta författade memorialet kan det engelska inflytandet tydligt skönjas. Det var, hävdar Karlbom, aldrig fråga om en på blott två veckor åstadkommen författningsskompromiss, utan "enigheten inom KU bakom den nya författningen hade skapats långt före maj månad 1809."⁴⁵ 1809 års män stod ej för någon radikal liberalism, utan strävade efter att skapa ett maktbalanssystem på basis av det bestående ståndssamhället.

Sin mest genomgripande slutsats om RF:s genesis drar inte Karlbom förrän i epilogen: "Montesquieus och De Lolmes förslag till statsskick /.../ skulle utom på en punkt, legislaturens uppbyggnad, vara i alla sina huvuddrag förverkligat genom 1809 års RF." Författaren vill härigenom vederlägga den sedan länge allmänt omfattade åsikten "att grundlagsfäderna har dragit en självständig, nationell lärdom av växlingarna i det svenska statskicket under framfarna tider." Tolkningen av den svenska författningshistorien hämtades i stället från De Lolme (som var en av de främsta uttolkarna av den Montesquieuska statsteorin), menar Karlbom. RF innebar ingen kompromiss mellan kungamakt och ständervälde, utan i stället "lagfästandet av det totala, konungliga enväldet."⁴⁶ "Trots sin formella kontinuitet" medförde konstitutionen "en nyskapelse från grunden i förhållande till det inhemska förflutna." Karlbom är alltså den förste att hävda att RF är "det stora brottet i Sveriges författningshistoria /.../ vilken bildar en parentes såväl mot det förflutna som mot framtiden."⁴⁶

Otvivelaktligen är Karlboms interpretation av RF den mest radikala av alla debattinlägg i denna fråga. Hans avhandling blev mycket kritiskt recenserad av både Georg André och Åke Holmberg. Den mest vägande kritiken mot Rolf Karlbom är att han i sin avhandling inte företar någon analys av regeringsformens positiva innehåll, ej heller av viktiga källor till denna, såsom det Håkansonska förslaget. Slutsatsen om Montesquieu som den svenska regeringsformens fader kommer helt oanmäld, utan någon föregående diskussion, vilket föranleder André till slutsatsen att Karlboms teser om RF inte utgör "en på rättslig och rättshistorisk analys grundad slutsats, de är i stället en föresats"⁴⁷

Den svenska författningstraditionen som RF:s grundval avvisas av Karlbom genom ett kort konstaterande och utan tillstymmelse till analys. De fakta som tyder på ett svenskt ursprung beaktas ej, utan författaren har "avsiktligt gjort sig blind för den svenska författningshistorien."⁴⁸ André kritiserar även Karlboms värdering av de utländska tänkarnas betydelse.

Åke Holmberg välkomnar Karlboms nya grepp att se RF ur ett längre tidsperspektiv. Detta får dock ej ske på bekostnad av att själva lagen och KU:s arbete försummas. Liksom André vill Holmberg göra gällande att författarens misstag är hans ensidiga behandling av ämnet, vilken ger intryck av att "hans övertygelser /ofta är/ starkare än hans bevisning."⁴⁹ Det är således ej enbart Rolf Karlboms resultat som recensenterna vänder sig emot, utan i lika hög grad hans metod. Framför allt Georg André beskyller dessutom Karlbom för att bara uppmärksamma det källmaterial som stöder den ståndpunkt han redan från början intagit. Författaren brister därför, enligt André och Holmberg, i fråga om objektivitet och kritisk metod.

Rolf Karlboms insats bör emellertid ej förringas på grund av de kritiska recensioner han varit föremål för. Hans huvudsakliga resultat, att 1809 års RF starkt influerats av den engelska författningen under förmedling av främst Montesquieu, är ej endast tänkvärd, utan överensstämmer dessutom med Georg Andréns tolkning. Det bör dock ej förglömmas att André blott talar om att 1809 års män *hämtat inspiration* från den engelska författningen. Underlaget för regeringsformen är enligt honom ändå den svenska författningstraditionen, vilket Karlbom å sin sida bestämt förnekar. Det är, hävdar André i sin recension, "ett misstag att ställa 1809 års regeringsform uteslutande i den nationella traditionens trånga perspektiv. Men det är ett icke mindre fel att bortse från Sveriges egen historia och se regeringsformen uteslutande som ett utslag av vissa internationella idéströmningar. Det är *mellan* dessa båda perspektiv, som regeringsformens säregna problematik växte fram."⁵⁰

III. Konklusion

Av ovanstående torde ha framgått i hur hög grad debatten kring 1809 års regeringsform är en fråga om individuell tolkning. Hur den svenska historien respektive Montesquieu och i sista hand regeringsformen, uppfattas beror i hög grad på de enskilda författarnas egna utgångspunkter. Vilket slutresultat man därvid kommer till är främst betingat av vilken betydelse olika faktorer tillmätts. Vissa poängter skillnaderna mellan maktodelningsläran och den hävdvunna svenska statsrätten, medan andra väljer att se likheterna.

Det är uppenbart att den svenska författningstraditionen ej stod helt främmande för maktodelningsdoktrinen. Den konstitutionella monarkismens idé fanns immanent i den germanska statsrätten. Likaså fanns tidigt tanken att makten borde delas mellan olika organ. När 1809 års RF skrevs hade tre olika envälden hunnit avlösa varandra: det karolinska, ständerväldet och det gustavianska, varför en balansering av de olika maktanspråken torde ha varit särskilt angelägen.

Montesquieus lära utvecklades på basis av en annan konstitutionell monarki. Det torde vara ostridigt bland forskarna att 1809 års män ej tillämpat Montesquieus teori strikt enligt dess lydelse. Frågan är vilken betydelse diskrepansen däremellan skall tillmätas. På flera punkter råder delade meningar. om huruvida RF strider mot doktrinen eller ej: Tillåter Montesquieu till exempel att lagstiftningen delas mellan kung och ständer? Är RF:s dualism förenlig med Montesquieus tredelning av makten? Till yttermera visso hävdar flera författare (Boëthius, Brusewitz) att det inte i princip borde ha någon betydelse hur dessa frågor besvaras, ty Montesquieus lära är inte allmängiltig. Tvärtom lämnar den stort utrymme för att tillämpa teorin efter varje lands nationella förutsättningar.

Såvitt man kan förstå skulle alltså 1809 års män lika gärna ha kunnat finna sina förebilder i den svenska historien som hos Montesquieu. Märk väl att ingen av debattörerna ifrågasätter att grundlagsfäderna var väl bevandrade i den utländska doktrinen. Det torde alltså komma an på vilka krav man ställer för att ett inlån skall

anses föreligga. Det som skiljer Boëthii tolkning från föregångarnas är, enligt C.A. Hessler, det faktum att den förre vid bedömningen av om något inflytande förelegat ville "formulera kriteriet på ett mindre rigoröst sätt"⁵¹ än tidigare. I jämförelse härmed kan vi erinra oss hur Pontus Fahlbeck tycktes uppställa ett krav på att nationella förutsättningar för att en rättsprincip skulle utvecklas, måste saknas för att ett inlån skulle vara för handen!

Att både Rudolf Kjellén, och framför allt Pontus Fahlbeck, stundom är tvungna att föra något krystade resonemang för att bevisa tesen om RF:s alltigenom nationella karaktär, hänger nära samman med deras politiska grundsyn. För båda dessa vetenskapsmän var politik och vetenskap oupplösligt sammanflätade. Deras skrifter tillkom i nationalismens tidevarv, och båda hade som syfte att väcka till nationellt medvetande och vördnad inför en författning byggd på den svenska historiens grundvalar, en författning som hade bestått i ett sekel trots stora politiska omvälvningar. Att förespråka en sådan syn på den gällande konstitutionen, tjänade också ett dagspolitiskt syfte. I sin egenskap av konservativa politiker ville de båda två bekämpa den parlamentariska reform som liberalerna ivrade för i början av 1900-talet. Enligt Kjellén och Fahlbeck var parlamentarismen något för svensk författningshistoria främmande, och därför också av ondo. Regeringsformens dualistiska system skulle komma att rubbas på ett otillbörligt sätt genom en sådan reform; menade Fahlbeck. Redan Höjer påpekade i sin recension av Pontus Fahlbeck i hur hög grad denne hade för vana att intolka sina egna politiska uppfattningar i 1809 års regeringsform.

Även S. J. Boëthius var konservativ riksdagsman och intog en negativ hållning visavi parlamentarismen. Axel Brusewitz däremot var liberal, men ingen av dessa två forskare tycks ha låtit sina politiska uppfattningar influera det vetenskapliga arbetet. Lagerroths skrifter om RF är tillkomna i en tid (1940-talet) då det återigen fanns anledning att slå vakt om det nationella arvet och poängtera Sveriges konstitutionella självständighet. Fredrik Lagerroth var emellertid liberal och en varm anhängare av parlamentarismen. Som tidigare antytts var han också en

betydelsefull kännare och nytolkare av det frihetstida statsskicket. Lagerroth framförde en positivare tolkning av frihetstiden än både sina föregångare och sina efterföljare, i det att han hade en hög tanke om 1700-talets partiväsande och den "parlamentarism" som utbildades under denna period. För honom var alltså parlamentarismen inte något utländskt institut, utan något som hade rötter i den svenska 1700-talshistorien, och därför var högst förenlig med en nationell tolkning av RF.

Nära sammanhängande med den nationalistiska synen är den historiska rättskolas filosofi. Den byggde på tanken att lagstiftningen borde utformas som en sedvanerätt, det vill säga i enlighet med den nationella historien och "folkanden" (närmast; folkets kultur och rättsuppfattning). Det förhållandet att Hans Järta kom att bli Sveriges kanske mest betydelsefulla anhängare av den historiska skolan, har ofta tagits till intäkt för att en nationalistisk förståelse av RF är det enda rätta. Brusewitz har dock försökt leda i bevis att Järta ej omfattade denna konservativa filosofi så tidigt som 1809. Till stöd härför har Erik Fahlbeck påpekat att denna doktrin lanserades av Savigny först 1814, varför Järta näppeligen kan ha varit anhängare av densamma redan 5 år tidigare! Det är emellertid fullt möjligt att de Savignyska idéerna uppstått och debatterats redan före 1814, även om de ännu ej antagit formen av en regelrätt skolbildning. Denna möjlighet stöds av att både Silfverstolpe och Mörner i sina respektive broschyrer, våren 1809, framförde tankegångar som senare skulle bli den historiska skolans. Framför allt gäller detta idén att en ny författning måste byggas på allmänhetens rättsuppfattning för att bli bestående. Att Kjellén och Pontus Fahlbeck på sin tid tolkade RF i ljuset av den historiska skolans filosofi, är emellertid ovedersägligt och helt naturligt.

I anslutning till den nya tankegången att lagstiftningen borde motsvara tänkesättet hos den allmänna opinionen, infördes 1809 för första gången möjligheten att på legal väg ändra grundlagen. Med den gamla naturrättsliga synen på rätten, särskilt konstitutionen, som evig och oföränderlig, fanns inget sådant utrymme. (Under frihetstiden hade ständerna visserligen

satt sig över denna regel, men de förändringar som ansågs godtagbara var blott redaktionella, av typen lagförklaringar.) För att inga förhastade förändringar av statsskicket skulle kunna genomföras, omgärdades dock möjligheten till grundlagsändring med särskilda procedurregler. Det fanns emellertid ej längre några som helst principiella gränser för denna möjlighet. Att 1809 års författning anvisar en väg till sin egen förnyelse, är icke endast i överensstämmelse med den moderna upplysningsdoktrinen, utan stöder också Brusewitz uppfattning att grundlagstiftarna ingalunda var nöjda med sitt verk, utan åstundade radikalare förändringar så snart det allmänna rättsmedvetandet tillät.

Karlbom har i sin avhandling gjort ett försök att systematisera den tidigare vetenskapliga debatten och dess aktörer.⁵² Härvidlag urskiljer han följande tre huvudriktningar:

1) Den konstitutionalistiska, bestående av Magnus Sandegren, Rudolf Kjellén, Hugo Blomberg, Pontus Fahlbeck och S. J. Boëthius.

2) Den parlamentariska: Nils Höjer, Axel Brusewitz, Gunnar Rexius, Erik Fahlbeck, Robert Malmgren, Sigfrid Andgren och Gunnar Heckscher. (Även Georg Andrén torde vara att hänföra till denna grupp.)

3) Den nykonstitutionalistiska: Fredrik Lagerroth, Nils Stjernquist och Edvard Thermanius.⁵³

Till den konstitutionalistiska riktningen hör de författare som tillskriver regeringsformen en nationell karaktär, medan parlamentarikererna kännetecknas av att de vände sig mot detta ensidiga betraktelsesätt, och ville se författningen "som frukten av ett samspel mellan nationella erfarenheter och främmande doktrinära inflytanden"⁵⁴. Det var också i och med denna meningsriktning som uppfattningen om Järtas ledarskap inom KU ifrågasattes. Den nykonstitutionalistiska skolan innebar en motreaktion, och återgång till den nationalistiska tolkningen. Den huvudsakliga skillnaden mellan dessa författare och de första konstitutionalisterna, är att man nu accepterade den parlamentariska skolbildningens låga värdesättning av Järtas insatser. (Detta gäller dock ej Thermanius.)

Karlbom framför också intressanta teorier om orsakerna till denna förskjutning av den all-

männa uppfattningen. Främst vill han se en koppling till dagspolitiken och de skilda debattörernas inställning till denna. Så till exempel stod Pontus Fahlbeck, Kjellén och Boëthius på kungamaktens sida vid borggårdskrisen 1914, medan Brusewitz hörde till liberalernas sympatisörer. (Jfr ovan om parlamentarismen.) Att paradigmskiftet började just kring 1909, vill Karlbom koppla till den då genomförda rösträttsreformen, som innebar en viktig seger för vänstern. Likaså drev diktaturstaternas konsolidering ute i Europa under 30-talet, och andra världskriget i början av 40-talet, fram en åstundan till nationell samling. Särskilt Fredrik Lagerroth influerades av denna stämning i sin forskning. Dock sökte han förena en nationalistisk syn med det demokratiska och parlamentariska synsätt som nu blivit hävdvunnet. Det var emellertid ej enbart rent politiska händelser som påverkade författarnas syn på sin vetenskap, utan även samtidens ideologiska strömningar och den allmänna kulturatmosfär i vilken de verkade.

Att tillmäta Brusewitz, och inte Boëthius, nydanarens roll, tycks stämma överens med den allmänna uppfattningen. Denna övertygelse finns det emellertid anledning att ifrågasätta. Var det inte Boëthii forskning, snarare än Brusewitz som innebar det radikala brottet med den klassiska skolan? Redan den förre var ju beredd att principiellt frågå den nationella synen och hävda att maktfördelningsläran hade legat till grund för RF, även om denna tolkats i enlighet med svenska förutsättningar. Denna principiella uppfattning hyser även Brusewitz, även om han företar en djupare analys av den politiska mentaliteten inom KU än Boëthius. Anledningen till att Karlbom placerat S.J. Boëthius bland konstitutionalisterna tycks vara att han, liksom de, var konservativ och motståndare till parlamentarismen. Denna övertygelse har emellertid ej kommit att påverka hans forskning kring regeringsformen.

Återstår frågan hur Rolf Karlbom själv skulle kunna inordnas i systematiken. Hans resultat innebär närmast en reaktion mot motreaktionen, men hans teser är så radikala att man knappast kan tala om en "nyparlamentarisk" inriktning. Karlbom har i så ringa mån argumenterat

kring RF i sin avhandling, att det inte går att urskilja några politiska tendenser eller influenser därstädes. Hans arbete utkom 1964, det vill säga i en tid då nationalism var föga opportunt i Sverige. Det är dock tveksamt om man därav vågar dra slutsatsen att Karlboms synsätt präglats av 60-talets internationalistiska kulturatmosfär. Karlbom bedrev emellertid sin forskning i den weibullianska andan, enligt vilken omvärdering av gamla teser ansågs ha ett värde i sig. Även detta kan vara en tänkbar förklaring till hans radikala ståndpunkt.⁵⁵

Om än debatten kring regeringsformens ursprung präglats av tvära kast mellan två ståndpunkter snarare än av utveckling i en viss riktning, så har dock forskningen i ett avseende gjort väsentliga framsteg. Ju längre fram i tiden man kommer, ju mer präglas forskarnas arbeten av teoretisk medvetenhet och källkritik. Allt fler primärkällor har undersökts, och tendenser och beroendeförhållanden i dem samma kunnat avslöjas. Även om inget entydigt svar på huvudfrågan ännu kunnat erhållas, så står de moderna forskningsresultaten på betydligt säkrare grund än tidigare, och vår kännedom om förhållandena vid 1809 års riksdag har blivit rikare.

För att det i denna uppsats omdebatterade spørsmålet skall kunna erhålla ett tillfredsställande svar, är det emellertid nödvändigt att fråga sig i vilken kulturell kontext KU utförde sitt arbete, och vilka idéströmningar som övat inflytande på detsamma. I vad mån var 1809 års män påverkade av erfarenheter ur den svenska historien respektive av modern författningsdoktrin? Går denna fråga överhuvudtaget att besvara? Bland forskarna är det ostridigt att grundlagsfäderna stod på toppen av sin tids bildning. Med hänsyn härtill, menar Heckscher, så är "hela problemställningen med alternativet nationellt eller utländskt inflytande /.../ felaktig." Den bildade diskussionen i Sverige byggde i så hög grad på den allmäneuropeiska debatten, att man näppeligen kan tala om några specifikt svenska idéströmningar. "Den nationella svenska författningsutvecklingen från medeltidens slut och fram till 1809 års statsvälvning ägde sålunda rum under en diskussion, som hade allt annat än nationell karaktär. Det återspeglade tvärtom hela det livliga för

att icke säga våldsamma statsteoretiska meningsutbyte i Västerlandet”⁵⁶. Det torde alltså vara så gott som omöjligt att särskilja inhemskt från utländskt, så länge den svenska rätten utvecklas under ett fortgående kulturellt utbyte med andra länder.

Emma Rönström

Noter

1. På förekommen anledning skall här påpekas att jag med "förarbeten" inte åsyftar källor i största allmänhet, utan använder termen i en inskränkt, juridiskt teknisk mening. Med förarbeten förstås därför blott sådana av lagstiftaren auktoriserade källor som direkt syftar till att vara tolkningsunderlag för lagtexten.
2. För en närmare redogörelse av denna, se Montesquieu, *Om lagarnas anda*, 1748, särskilt avsnittet *Om Englands författning*.
3. Denna uppsats tillkom ursprungligen som en C-uppsats, vilken lades fram vid Historiska Institutionen, Stockholms Universitet i januari 1997.
4. Herlitz, Nils, Grunddragen av det svenska statskicket historia, 1936 s.193.
5. Brusewitz, Axel, Studier öfver 1809 års författningskris, 1917, s.1.
6. Carlsson/Rosén, Svensk historia 2, 1970 s.251.
7. Heckscher, Gunnar, Nationell och internationell författningsdebatt 1809 och tidigare, 1965 s.125.
8. Lagerroth, Fredrik, 1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning, 1942 s.26.
9. Hessler, Carl Arvid, Regeringsformen och den utländska doktrinen, 1959.
10. Järtas memorial, se t ex Festskrift till Georg Andrén, 1940 s.152.
11. Järtas memorial s.153.
12. Brusewitz, Axel, Hans Järtas berättelse om tillkomsten af 1809 års regeringsform, 1915 s.263.
13. Kjellén, Rudolf, Om den svenska grundlagens anda, 1897 s.35-36.
14. Kjellén var anhängare, för att inte säga grundare, av den geopolitiska vetenskapen, dvs "Läran om staten som en geografisk organism". Nils Elvander: Rudolf Kjellén (SBL).
15. Kjellén, Rudolf, Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning, 1893 s.6.
16. Kjellén, 1893 s.9.
17. Kjellén, 1893 s.10, Kjelléns kurs.
18. Kjellén, 1893 s.15.
19. Kjellén, 1893 s.17.
20. Fahlbeck, Pontus, Regeringsformen i historisk belysning, 1910 s.II.
21. Fahlbeck, 1910 s.27.
22. Fahlbeck, 1910 s.68-69.
23. Fahlbeck, 1910 s.258.
24. Anners, Erik, Den europeiska rättens historia del 2, 1980, s.118.
25. Brusewitz, 1917 s.4.
26. Boëthius, Simon Johannes, 1809 års regeringsform, 1909 s.6.
27. Boëthius, 1909 s.9-11.
28. Boëthius, 1909 s.11.
29. Brusewitz, 1917 s.9.
30. Brusewitz, 1917 s.3.
31. Brusewitz, 1917 s.3.
32. Brusewitz, 1917 s.62.
33. Brusewitz, 1917 s.65.
34. Brusewitz, 1917 s.63.
35. Lagerroth, 1942 s.III.
36. Detta hade tidigare uppmärksammats av Brusewitz, 1917 s.68-75.
37. Lagerroth, 1942 s.24.
38. Lagerroth, 1942 s.26. Notera Lagerroths höga tanke om det frihetstida statsskicket, se t ex Valentin, Hugo, Frihetstiden inför eftervärlden, 1942 s.52-63.
39. Lagerroth, 1942 s.30.
40. Lagerroth, Fredrik, Revolution eller rättskontinuitet?, 1936 s.1.
41. Andrén, Georg, Några synpunkter på konstitutionsutskottets memorial nr I med förslag till regeringsform. Den engelska linjen, 1959 s.161-162, Andréns kurs.
42. Andrén, 1959 s.162.
43. Andrén, 1959 s.193.
44. Karlbom, Rolf, Bakgrunden till 1809 års regeringsform, 1964 s.293.
45. Karlbom, 1964 s.296.
46. Karlbom, 1964 s.312-315.
47. Andrén, Georg, Anmälan av Rolf Karlbom: Bakgrunden till 1809 års regeringsform, 1964 s.409.
48. Andrén, 1964 s.421.

49. Holmberg, Åke, Recension av Karlbotn: Bakgrunden till 1809 års regeringsform, 1964 s.272.
50. Andrén, 1964 s.421.
51. Hessler, 1959 s.217.
52. Karlbotn, 1964 s.23-28.
53. De av ovanstående författare som ej omnämnts i föreliggande uppsats, har huvudsakligen undersökt andra aspekter av RF än den här aktuella.
54. Karlbotn, 1964 s.24.
55. Artéus, Gunnar, Muntliga uppgifter, 18/12-1996.
56. Heckscher, 1965 s.125-128.

Källförteckning

Tryckta arbeten

- Amenius, Ragnar, *Axel Brusewitz* (Svenska män och kvinnor)
- Andrén, Georg, Rudolf Kjellén. Några ord till tioårsminnet av hans död. *Svensk tidskrift* 1932 s. 377 ff.
- Andrén, Georg, 1809 års regeringsform. Några aktstycken belysande dess tillkomst. *Festskrift till professor Georg Andrén's 50-års dag*. Göteborg 1940.
- Andrén, Georg, Några synpunkter på konstitutionsutskottets memorial nr 1 med förslag till regeringsform. Den engelska linjen. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1959 s. 161 ff.
- Andrén, Georg, Anmälan av Rolf Karlbotn: Bakgrunden till 1809 års regeringsform. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1964 s. 408 ff.
- Andrén, Georg, Gränskning av dr Karlbotns genmäle. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1965 s. 286 ff.
- Anners, Erik, *Den europeiska rättens historia del 2*. Stockholm-1980:
- Björklund, Stefan, *Förordet i "Kring 1809"*. Stockholm 1965.
- Boalt, Bengt, *Georg Andrén* (Svenska män och kvinnor)
- Boëthius, Simon Johannes, 1809 års regeringsform. Uppsala 1909. (Heimdals småskrifter nr 4)
- Boëthius, Simon Johannes, Till frågan om tillkomsten af 1809 års RF. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1911 s. 73 ff.
- Brusewitz, Axel, Hans Järtas berättelse om tillkomsten af 1809 års regeringsform. *Historisk tidskrift* 1915 s. 263 ff.
- Brusewitz, Axel, *Studier öfver 1809 års författningskris*. Uppsala 1917.

- Carlsson, Sten, *Gustaf IV Adolfs fall*. Lund 1944.
- Carlsson, Sten, *Hans Järta* (Svenska män och kvinnor)
- Carlsson, Sten & Rosén, Jerker, *Svensk historia 2. Tiden efter 1718*. Stockholm 1970.
- Dahl, Torsten, *Simon Johannes Boëthius* (Svenska män och kvinnor)
- Dixelius, Olof, *Den unge Järta*. Uppsala 1953.
- Elvander, Nils, *Rudolf Kjellén* (Svenskt biografiskt lexikon)
- Fahlbeck, Erik, 1809-1810 års grundlagsstiftning i ny belysning. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1917 s. 342 ff.
- Fahlbeck, Pontus, Regeringsformen 1809-1909. Ett författningsjubileum. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1909 s. 133 ff.
- Fahlbeck, Pontus, *Regeringsformen i historisk belysning*. Stockholm 1910.
- Gränström, P.O., *Axel Brusewitz* (Svenskt biografiskt lexikon)
- Heckscher, Gunnar, Regeringsformen och författningsutvecklingen. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1959 s. 226 ff.
- Heckscher, Gunnar, Nationell och internationell författningsdebatt 1809 och tidigare. Ur "Kring 1809". Stockholm 1965.
- Herlitz, Nils, *Grunddragen av det svenska statskäckets historia*. Stockholm 1936.
- Hessler, Carl Arvid, Regeringsformen och den utländska doktrinen. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1959 s. 209 ff.
- Holmberg, Åke, Recension av Karlbotn: Bakgrunden till 1809 års regeringsform. *Historisk Tidskrift* 1964 s. 471 ff.
- Holmberg, Åke, Granskning av dr Karlbotns genmäle. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1965 s. 293.
- Höjer, Nils, Recension av Pontus Fahlbeck: Regeringsformen 1809-1909. Ett författningsjubileum. *Historisk Tidskrift* 1910 s. 61 ff.
- Jacobsson, G., *Simon-Johannes Boëthius* (Svenskt biografiskt lexikon)
- Karlbotn, Rolf, *Bakgrunden till 1809 års regeringsform*. Göteborg 1964.
- Karlbotn, Rolf, Bakgrunden till 1809 års regeringsform. Ett genmäle. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1965 s. 275 ff.
- Kjellén, Rudolf, Den nationella karakteren i 1809 års grundlagsstiftning. *Historisk Tidskrift* 1893 s. 1 ff.
- Kjellén, Rudolf, *Om den svenska grundlagens anda*. Göteborg 1897.
- Lagerroth, Fredrik, Revolution eller rättskontinuitet? *Scandia* 1936 s. 1 ff.

- Lagerroth, Fredrik, Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet. *Svensk tidskrift* 1940 s. 519 ff.
- Lagerroth, Fredrik, *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning*. Stockholm 1942.
- Lendin, Waldemar, *Rudolf Kjellén* (Svenska män och kvinnor)
- Montesquieu, Charles de, *Om lagarnas anda*. 1748, Sv övers: Stockholm 1990.
- Sandegren, Magnus, *Till historien om statshvälfningen 1809*. Göteborg 1890.
- Seth, Ivar, *Fredrik Lagerroth* (Svenska män och kvinnor)
- Stjernquist, Nils, *Fredrik Lagerroth* (Svenskt biografiskt lexikon)
- Stjernquist, Nils, Regeringsformens tillkomst. Ur "*Kring 1809*". Stockholm 1965.
- Valentin, Hugo, *Frihetstiden inför eftervärlden*. Stockholm 1942.
- Willers, Uno & Thulstrup, Åke, *Pontus Fahlbeck* (Svenska män och kvinnor)
- Muntliga uppgifter
Artéus, Gunnar, Samtal den 18/12-1996.
- Uppslagsverk
Filosofilexikonet: Historiska skolan
Focus: Georg Andréén
Nationalencyklopedin: Axel Brusewitz
Svenska män och kvinnor
Svenskt biografiskt lexikon

Några nya forskningsrön om Samuel Pufendorf

I:1

Den tysk-svenske naturrättsfilosofen och historikern Samuel Pufendorf (1632–1694) skrev ett par av den tidig-moderna naturrättens klassiska verk under titlarna *De jure naturae et gentium* (1672, förkortat DJ) och *De officio hominis et civis* (1673, förkortat DO). De kom ut i en mångfald utgåvor, det senare verket i minst 150 upplagor (Döring 1992a: 189), och erfor en verkningshistoria som varit ytterst vittförgrenad. Men för c:a trettio år sedan noterade Leonard Krieger utifrån amerikansk akademisk erfarenhet att om Pufendorf överhuvudtaget är känd, är det som en i historien beskuggad tysk med ett lustigt namn, en figur som följde Hugo Grotius i spåren i den tidiga utvecklingen av den internationella rätten (Krieger 1965: 5). Oaktat att Kriegers lägesbeskrivning är geografiskt begränsad kan den ändå med fog gälla som en dittillsdags generell slutsummering av en långvarig urholkning av Pufendorfs tidigare så stora betydelse och inflytande. Efter fr.a. 2:a världskriget har emellertid Pufendorf så småningom och försiktigtvis börjat omvärderas, liksom naturrätten i stort i och med att världskrig, koncentra-

tionsläger och atombombsfällningar visat upp den positiva rättens tillkortakommanden, och inom den kontinentaleuropeiska forskningen om 1600-talets intellektuella liv är han f.n. föremål för ett relativt stort intresse, som sträcker sig över ett brett spektrum av hans intellektuella verksamhet. I föreliggande översikt kommer jag att presentera några nya rön i den senaste pufendorfforskningen av den tyske historikern och teologen Detlef Döring som sedan slutet av 1980-talet bedriver en intensiv och omfattande källkritisk forskning på området.

De arbeten av Döring jag kommer att redovisa är uppsatsen "Samuel Pufendorf und die Leipziger Gelehrtengesellschaften in der Mitte des 17. Jahrhunderts" (1989), arbetet *Pufendorf-Studien. Beiträge zur Biographie Samuel von Pufendorfs und zu seiner Entwicklung als Historiker und theologischer Schriftsteller* (1992), vilka i båda fallen kompletterats med återgivning av relevant källmaterial, samt en antologi med mindre beaktade Pufendorf-texter, *Samuel von Pufendorf – Kleine Vorträge und Schriften – Texte zu Geschichte, Pädagogik, Philosophie, Kirche und Völkerrecht* (1995). Den innehåller dels Pufendorfs samtliga föredrag från medlemstiden i Collegium Anthologicum, dels ett tiotal av hans småskriftter av tillfällighetskaraktär. De senare utgör ett